

Наукове життя

КРУГЛИЙ СТІЛ НАУКА ЯК ПОКЛИКАННЯ І ПРОФЕСІЯ

9 грудня 2016 року в Центрі гуманітарної освіти НАН України відбувся Круглий стіл «Наука як покликання і професія», присвячений 80-літтю директора Центру, доктора філософських наук, професора **Володимира Антоновича Рижка**. У вступному слові д.філос.н., зав.науковим відділом «Наукові і освітянські методології та практики» ЦГО НАН України *Ю. Іщенко* відзначив, що вже у назві Круглого столу відбивається вся сутність тієї багаторічної величезної філософської і організаторської, й просто по-людськи відповідальної роботи, яку веде Володимир Антонович вже понад дві третини свого життя, наближаючи нас до Платонової *episteme* і Арістотелового *fronesis* — знань, що потребують включення у здатність судження певного етосу, відтак рефлексії оцінки і цінностей. Саме така рефлексія міститься в доповіді М. Вебера «Наука як покликання і професія», яку він зробив взимку 1918 року у Мюнхенському університеті для студентів, і назва якої взята за тему Круглого столу.

Нині, поспіль більше ніж 15 років ходи ХХІ ст., так само культурно і соціально болючими є питання перетворення духовного життя на своєрідне технічне виробництво, проблеми поділу праці у сфері духовної діяльності, кардинальна зміна статусу інтелектуала і, взагалі, раціональності в суспільстві, зрештою, доля європейської спільноти і доля цивілізації в цілому. Так само болючою залишається тема зміни, однак вже на новому якісному, проте не якіснішому рівні, суспільного статусу вченого. І, логічно, що в цьому відношенні неабиякого значення набуває постановка питання М. Вебером про *сене* наукової діяльності, смисл науки, відтак і суть наукового розуму, отже, відповідно, й порушені в його доповіді питання

про співвідношення переконань і знань, практичної (технічної) доцільності і духовних цінностей, розуму і віри.

Можна виділити, зазначив далі Ю. Іщенко, принаймні чотири кола проблем, які тривожать філософську думку нашого часу. **Перше** пов'язане з тим, що М. Вебер означає як «процес розчаклування світу». Мається на увазі дедалі більший тиск, який справляє раціоналізація людської діяльності на релігійну — і ширше сакральну картину світу, що надавала сенс речам, людським діям і людському життю. М. Вебер тут ставить питання у такий спосіб: «прогрес» в розчаклуванні світу в якому бере активну участь наука як ланка і сила цього руху, **чи має він сенс для життя людини, що виходить за межі чисто практичної і технічної сфери?** Людина культури, виголошує М. Вебер, включена у цивілізацію, постійно збагачується ідеями, знаннями, проблемами — вона може «втомитися від життя», але все ж не може пересититися ним. Бо ж, зрештою, вловлює лише мізерну частину того, що постійно народжує духовне життя, причому завжди попередньо і не завершено. Тому для такої людини культури смерть — подія, що позбавлена сенсу. А позаяк смерть не несе сенсу, то не має сенсу і культурне життя, адже воно своїм без смислу «прогресом» прирікає на «безсмысленість» і саму смерть.

Друге коло питань: *якщо є у науково-технічного і технологічного «прогресу» осяжний нами смисл, який виходить за межі технічної сфери, то чи може слугування прогресу стати покликанням для людини?* Стосовно науки, яка є дієвим структурним чинником прогресу, така постановка питання, за М. Вебером, містить два взаємно віддзеркалювані аспекти його осмислення: **що означає наука як покликання і професія та яке покликання науки в житті людства (яка її цінність)?**

Третє коло питань пов'язане з етосом науки та етикою вченого, а саме з етикою відповідальності, яку М. Вебер раціонально обґрунтовує і протиставляє етиці переконання. Однак відповідальність все ж передбачає ціннісні переконання. Йому відтак не вдається повністю відійти від етизації буття, тобто ототожнення Буття і Блага, отож — з іншого боку — послідовно провести методологію концепції «науки вільної від цінностей».

І нарешті, **четверте коло питань.** Розглядаючи питання науки як покликання та професії, М. Вебер звертається до статі науковця. Особистістю в науці є той, хто слугує лише одній справі, — виголошує М. Вебер у своїй доповіді. Аргументація тут є соціологічною і суто раціональною. Наука вступила в таку стадію спеціалізації, яку не знали в минулому, і це становище збережеться й надалі. Але не тільки зовнішньо, але й внутрішньо справа полягає в тому, що окремий індивід може створити в науці щось завершене лише за умови спеціалізації. З іншого боку, прихильність і відданість вченого науці не може не супроводжуватись певними особистісними емо-

ційними переживаннями. Однак це не емоції, які людина просто пасивно переживає, а деякого роду **моральнісний акт**. Дана обставина актуалізує особистісний момент, що інкорпорований у наукове знання, і на це вже з висоти часу та філософії науки звертає увагу Майкл Полані. **Особистісна прихильність**, на думку філософа науки, породжує парадокс відданості: особистість стверджує свою раціональну незалежність, підкорюючись вимогам своєї совісті, тобто обов'язкам, які особистість покладає на саму себе. Така відданість тягне за собою **акт самопримусу**, і це **неявно** входить у склад концептуалізації дійсності, на що вказує і проф. В.А. Рижко в своїх працях «Концепція як форма наукового знання» та «Неоконцептологія»

Д.філос.н., проф. В.А. Рижко, подякувавши за вітання і дещо, на його думку, перебільшені оцінки особистого внеску в філософію науки, своє слово присвятив темі, інспірованої саме М. Вебером. Її він перезапитує у започаткований Сократом, і таким, що став стрижнем класичної філософської традиції діалоговий спосіб: «Вчений — покликання? професія?». Діяльність вченого від часу набуття наукою технологічних якостей (статус технонауки) безпосередньо включається в творення інтелектуального капіталу. Відповідно ринкове суспільство ставить вченого в інституалізовані рамки з їхньою ієрархією відношень (норми, правила функціонування). Однак наукова творчість передбачає свободу (волю), гнучкі (не строго регламентовані) умови діяльності. І тільки, мабуть, «покликання», або відчуття особистої відданості справі наукового пізнання («закоханості в науку» — О. Ф. Лосєв) створює основи долання перепон неминуче пов'язаних з інституалізацією та професійною діяльністю. Відтак вирішальними стають особистісні риси вченого, його світорозуміння, відповідальність за майбутнє, а предикати «покликання» і «професія» доцільно розглядати як запитання, що вимагають неоднозначної відповіді.

Д.філос.н., проф. А. М. Єрмоленко (заст. директора з наукової роботи *Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України*) свій виступ маніфестував темою «**Дискурсивне обґрунтування наукового знання і відповідальність вченого**». Передовсім він скорегував смисловий контекст і вказав на духовну ситуацію, яка спонукала М. Вебера до тематизації проблеми відповідальності. В цьому контексті проф. А. М. Єрмоленко підкреслив, що тема зібрання Круглого столу вкрай важлива, оскільки проблема покликання і відповідальності науки як професії, що її Макс Вебер поставив у двох своїх доповідях «Політика як покликання» і «Наука як покликання», виголошених перед студентами Мюнхенського університету 1918 року, не тільки не втрачає своєї значущості, а й стає дедалі актуальнішою. Ці доповіді, об'єднані спільною назвою

«Духовна праця як покликання»¹, можна вважати духовним заповітом видатного німецького соціолога політикам і науковцям сучасної доби. Імператив відповідальності стосується й філософії, яка, однак, може перетворюватись на такий собі «легкий гешефт», за дотепним визначенням Гегеля у полеміці з Фіхте. Щоправда, Гегель мав на увазі спрощений підхід до конструювання філософських систем, чим захоплювалося тодішнє філософське товариство. На жаль, це поняття у нас сьогодні перетворилося на легкий гешефт за своїм безпосереднім, тобто бізнесовим змістом.

Однією з проблем, поставлених Вебером у першій доповіді, є проблема відповідальності. Вебер, критикуючи деонтологічну етику переконання, зауважує також небезпеку безвідповідальної ідеології тодішньої соціал-демократії, протиставляючи їхній революційній практиці телеологічну етику відповідальності. Проте етика Вебера залишається монологічною, обумовленою новоєвропейською філософією свідомості. Та сьогодні, з огляду на комунікативний поворот² останніх десятиріч, етика відповідальності трансформується в етику дискурсу як етику спільної відповідальності (Mitverantwortung), поєднуючи і деонтологічну, і телеологічну етики. Такої трансформації потребує й наука, які Вебер тематизує у другій доповіді. Відповідно до зазначеного повороту і наука, і філософія мають спільний фундамент в аргументативному дискурсі. Долаючи парадигмальні межі метафізики й філософії свідомості, філософія дискурсу розробляє процедурні вимоги досягнення консенсусу в домаганнях значущості пропозиційальних висловлювань, де істина постає в термінах дискурсивної когерентності, а етика — дискурсивної справедливості³. Філософія вже не є конструюванням всеосяжних картин світу, або обґрунтуванням знання самоочевидностями свідомості, а є «хранительською раціональності» (Ю. Габермас), де аргументація і дискурс постають атрибутами розуму.

Ця обставина суттєво коригує й систему освіти, кризу якої переживає не тільки Україна, а й розвинені країни. Навіть освіта в Німеччині, де система Гумбольдта, поєднуючи дослідження й навчання, залишалась донедавна останнім bastionом німецької культури, зазнає суттєвих трансформацій. Певною мірою — це об'єктивний процес, коли «освіта як цінність» поступається «освіті як капіталу», що приносить прибуток із набуттям відповідних компетентностей, а не тільки знання. До того ж не кожна людина здатна до досліджень, як наголошує

¹ Weber Max. Geistige Arbeit als Beruf. Vortragsmanuskript (1919).

² Böhler D. Verbindlichkeit aus dem Diskurs. Denken und Handeln nach der Wende zur kommunikativen Ethik — Orientierung in der ökologischen Dauerkrise. — München: Verlag Karl Alber, 2014.

³ Бьолер Дмитрив. Відповідальність за майбутнє з глобальної перспективи. Переклад з німецької, післямова, примітки Анатолія Єрмоленка. — К.: Стилос, 2014. — С. 36-37.

протагоніст створення університетів при великих корпораціях німецький філософ техніки Вальтер Цімерлі.

Такого реформування потребує й наша освіта, яка певною мірою залишається ще в тенетах радянської парадигми, коли «всебічний розвиток особистості» підпорядковувався формуванню «діалектико-матеріалістичного світогляду» як складника марксистсько-ленінської ідеології. Перехід від «освіти знання» до «освіти компетентностей» потребує зміни й ролі філософської освіти, яка згідно з комунікативною парадигмою формує не так світогляд «гармонійно розвиненої людини», як (і насамперед) — комунікативну компетентність особистості, тобто здатність «публічно застосовувати свій розум» з відповідними компетентностями: мовленнєвою, аргументативно-дискурсивною, фаховою, морально-етичною тощо. А це й є визначення зрілої особистості як компетентного громадянина, який має мужність публічно обстоювати свою думку, тобто компетентно брати участь у громадському дискурсі. У цьому й полягає відповідальність і філософії, і філософської освіти.

Д.філос.н., проф. Ю. М. Вільчинський (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана) назвав свій виступ: **«Кризові явища в сучасній науці та освіті»**. Поняття «криза» (від грец. *krisis*) означає різку зміну звичайного стану речей. Саме сьогодні ми переживаємо такий поворотний пункт у традиційному розвитку радянської моделі науки та освіти. За двадцять п'ять років незалежності вже вичерпалась кінетична енергія тієї системи. У свій час Ф. Бекон поділив науки і знання на *світлоносні* та *плодоносні*, закріпив за ними відповідні джерела фінансування. Перші фінансує корона або казна (в нашому випадку — держава), а другі — приватний бізнес. 1917 року більшовики скасували приватну власність і приватний бізнес. Де шукати джерела фінансування радянській країні? І тоді «великий менеджер» знайшов «геніальний» витвір — так звані «шарашкині контори» (жаргон тієї доби), тобто йдеться про НДІ та КБ тюремного типу¹, де радянська влада не одне десятиліття утримувала вчених. Що описано в романі О. Солженіцина «В круге пер-

¹ Перші «особливі конструкторські бюро» і «спеціальні конструкторські бюро» з'явилися в таборах ОГПУ ще в кінці 1920-х: туди відправляли інженерів, будівельників і інших фахівців, засуджених за статтею «шкідництво». У вересні 1938 року наказом наркома внутрішніх справ Миколи Ежова був створений Відділ особливих конструкторських бюро НКВД СРСР, якому підкорялися розкидані по всьому ГУЛАГу конструкторські бюро (КБ) і науково-дослідні інститути (НДІ), де працювали ті, хто був на засланні та ув'язнені учені і спеціалісти. Серед найзнаменитіших шараг, так називали тюремні КБ їх працівники — «Туполевська шарага» і «Тупошинська шарага», що спеціалізувалися на авіаційних двигунах; «Марфинська шарага» (майбутній концерн «Автоматика»); лабораторія «Б» у Челябінської області, що займалася ядерними розробками, і ОКБ-172 при ленінградській в'язниці «Хрести», де в 1940-х розробили десятки зразків військової техніки.

Докладніше див.: Шмараева Е. Наука на грани смерти. Какие открытия делали математики, инженеры и биологи СССР в ГУЛАГе / Шмараева Е. // Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://uaport.net/news/ua/t/1701/23/13950285>

вом». У спецтюрмах МВД-КГБ працювали ув'язнені учені та інженери на благо влади, яка ж їх туди і запроторила. Вони не просто там працювали, а створювали новітню зброю, якою система погрожувала захопити весь світ. Чи доречно було тоді говорити про патенти, інтелектуальну власність тощо? Питання риторичне. Позбавлені найважливішого, що робить людину людиною — *свободи* — вони знаходять щастя лише в роботі на благо... Але це є початком радянського пекла, пункт між великою тюрмою радянського способу життя і малою тюрмою ГУЛАГом, як зазначав О. Солженіцин.

У наш час колишня модель науки та освіти вже давно себе вичерпала. Перед нами стоїть завдання віднайти джерела фінансування фундаментальної науки, коли вже немає ГУЛАГу, а міжнародні гранти не можуть утримувати академію наук на плаву, коли приватний бізнес, гендлярський за своєю суттю, не зацікавлений у розвитку прикладної науки і технологій, а вища освіта переживає не менш глибоку кризу — кризу перевиробництва «престижних» дипломів та імітацію реформ. Сьогодні, 9 грудня, у Міжнародний день боротьби з корупцією нам потрібно чітко усвідомити, що не відокремивши бізнес від політики, ніколи не здолати корупцію, не об'єднавши науку та освіту — не перетворити енергію падіння в енергію підйому. Пригадаймо, відомий ще зі школи приклад про вагонетки, які мають максимальну кінетичну енергію внизу доріжки, а коли вони починають підійматися, то кінетична енергія трансформується в потенціальну енергію. Тільки нестандартний крок і рішучі дії переведуть її падіння в потенціальну енергію підйому.

У виступі *д.філос.н., проф. М. М. Кисельова (Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України)* **«Наука і освіта в Україні: тенденції реформування»**, насамперед було підкреслено, що наука нині втрачає культурну місію і моральний авторитет і перетворюється в банальну професію з корпоративними інтересами. Публічна політика витісняється експертизою, в результаті чого громадянське суспільство відчужується від процесів прийняття важливих рішень у галузі застосування наукових досягнень у практику. Еліта ж має особисті інтереси в торгово-фінансових структурах і не хоче змін, наука їй шкідлива. Таке ставлення до науки провокує відчуження науки від світу людських цінностей; зміну дослідницьких пріоритетів, мотивів і стратегій наукової діяльності; зростаючу підпорядкованість науки владним структурам та іншим соціокультурним інституціям; девальвацію поняття істини як головної мети дослідження; тотальну комерціалізацію науки; залежність стратегій наукового розвитку від соціального замовлення; послаблення ролі інтелектуальної еліти як ініціатора вибору напрямку розвитку суспільства, науки, культури.

З іншого боку, освіта принципово не може йти «в ногу» з новітніми науковими розробками; між ними завжди була дис-

танція. Нині ця дистанція збільшується. Разом з тим склалося так, що у більшості вузів викладають не творці науки, а переповідачі застарілих наукових концепцій. Загалом, освіта традиційно має не творчий, а репродуктивний характер. У зв'язку з цим постає надзвичайно складна проблема оперативного залучення новітніх наукових знань у вузівські курси. Загалом освіта сьогодні зосереджується в руках «професіоналів» і перестає бути предметом громадських дискусій. Суспільство досить пасивно й некритично сприймає навіть відверто парадоксальні ініціативи з боку офіційних педагогічних інституцій. Усі чудово розуміють значимість освіти та науки для майбутнього держави. Наші представники усіх рівнів і гілок влади використовують кожен можливість продемонструвати це розуміння в засобах масової інформації. Але на практиці ці стратегічно важливі галузі постійно фінансуються за «залишковим принципом». На них економлять у першу чергу, що абсолютно за будь-яких умов не є виправданим.

Д.філос.н., проф. В. І. Онопрієнко (Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України) у повідомленні **«Наука — покликання і професія: взаємопроникнення і сучасний контекст»** піддав гострий аналітичний критиці сучасну практику підготовки наукових кадрів в Україні, не ставлячи під сумнів органічний зв'язок мотивів і переконань з науковою дослідницькою і соціальною віддачею в разі свідомо обраної особистістю професії науковця, він оголив проблеми кадрового забезпечення науки в умовах кризи наукової системи. На основі проведеного анкетування аспірантів в інститутах НАН України науковець дав оцінку значимості конкурентного середовища для кар'єрного зростання в глобальному суспільстві, а також навів досвід підготовки аспірантів у провідних зарубіжних країнах. На ґрунті зроблених висновків про недоліки якісного складу аспірантів, бюрократизації процедур захисту дисертації і атестації кадрів, віддаленості результатів діяльності аспірантури від завдань сучасної науки прогнозується нарощування аспірантури за рахунок підготовки у постдокторантурі зарубіжних університетів і наукових центрів, яка здатна ціле орієнтувати знання і кваліфікацію аспірантів для діяльності у висококонкурентному середовищі сучасної науки та високих технологій.

Д.філос.н., проф. Л. В. Рижко (Київський Національний університет будівництва і архітектури) у своєму виступі **«Ставлення студентської молоді до науки: результати соціологічних досліджень»** спинилась на труднощах соціальної і психологічної адаптації студентства в сучасних умовах, відтак і на тих факторах, які визначають життєве і професійне самовизначення молоді. Ґрунтуючись на даних соціологічних опитувань у Київському національному університеті будівництва і архітектури, вона проаналізувала мотиви і настрої, які впли-

вають на рішення студентів займатися науковою діяльністю і на тих негативних тенденціях, котрі зашкоджують приходу молоді в науку, відтак гальмують розвиток науково-технічного потенціалу країни та розвій NBIC-технологій.

Д.філос.н., проф. Н.В. Хамітов (Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України) виступив з доповіддю **«Філософія як наука і мистецтво»**, в якій зазначив, що філософія відпочатку виступає як певне теоретичне знання про світ і людину і як мистецтво навчання життя, відтак «любов до мудрості». Давньогрецьке слово «техне» також вміщує ці два значення, позаяк передбачає знання як про предмет дії, так і знання про те як діяти. Отже, навчання філософії постає як певна освітянська технологія — певне мистецтво навчання, тобто «техне», ефективність якого великою мірою визначається саме мистецтвом прилучення до «мудрості» — «науки жити», яка ґрунтована ідеалізаціями (ідеями) Істини, Краси, Добра. Мистецтво навчання тут подібне до Сковородинової ідеї «сродної праці».

У доповіді *д.філос.н. С. В. Таранова (ЦГО НАН України)* **«Місце трансцендування в стратегіях освіти»** запропоновано зосередити увагу викладацького корпусу не на відомому, а на невідомому в знанні. В якості методологічного інструментарію такого підходу можна було б використати два аспекти герменевтичної практики Поля Рікера — «археологію» та «телеологію суб'єкта». Що значить зосередитись на невідомому? Тут є дві важливі складові відповіді. Перше невідоме, яке чи найважливіше для науковця — це «поки що невідоме», «ще *непізнане*». Серед іншого особливої ваги в цій царині мають *проблеми* в науці. Наступна складова невідомого — це не просто поки що *непізнане*, а *непізнання* класичними науковими підходами — екзистенційне та трансцендентне. Розуміння цих складових і застереження щодо об'єктивістського підходу дадуть науці (у проблемному полі), і філософії (у горизонті трансцендентного) спрямування від минулого у *майбутнє*, від обмеженого до безкінечного.

К.філос.н., доц. С. В. Вільчинська (Центр гуманітарної освіти НАН України) виступила з доповіддю: **«Філософсько-антропологічні дослідження і становлення нового образу науки в Україні»**. У доповіді було проаналізовано що для тематики української філософської антропології характерно та обґрунтовано висновок — комплементарна модель світосприйняття є визначальною для становлення науки нового типу (постнекласична). С. В. Вільчинська вважає комплементарну модель світосприйняття за смисловий модус комунікації будь-яких форм людської життєдіяльності як однаково важливих передумов їхнього взаємозбагачення. Реінтеграція у смисловому просторі науки уявлень про цілісність людського буття є традицією української філософсько-антропологічної думки.

Д. філос. н., проф. В. В. Кізіма (ЦГО НАН України) поставив під сумнів думку, відповідно до якої наука історично була рушійною силою розвитку техніки і пов'язаних з нею технологій і залишається ще й по сьогодні такою щодо прогресу сучасних NBIC-технологій. На його погляд, наука мірою розвитку останніх далі більше буде втрачати своє провідне значення. Традиційно вона націлена на здобуття нових знань, що потім використовуються техніко-технологічно. Це своєю чергою веде до нових наукових знань. І ця ситуація залишалась відносно незмінною, допоки наука і технології розвивалися, хоча й одночасно, проте відносно незалежно одна від одної, зберігаючи кожна свій статус і відносну рівновагу. Розвиток і суміщення різних технологій сприяли формуванню нових наукових знань, а нові знання народжували нові технології. Однак надалі ця рівновага стала порушуватись мірою того, як технології ускладнювались і стали породжувати нові дедалі більш спеціалізовані науки. Подальше вдосконалення технологій на цій основі посилює дані зв'язки на базі панування вже не наук, а технологій.

Сьогодні масштаб і багатоманітність технологій виходить на провідне місце, а науки і питома вага технічних і технологічних іновацій (і, навіть, проривних наукових результатів) народжується на стику різних технологій. До останнього часу ці процеси відбувалися стихійно. Сьогодні ситуація набуває нового характеру і сигналом до цього є формування нових технологій, які отримали назву NBIC-технологій. Вони становлять комплекс взаємодії і взаємопроникнення інфо-, біо-, нанотехнологій і когнітивної науки — NBIC-конвергенцію, яка формує якісно нову науково-технологічну галузь знання і діяльності, що містить нові і раніш неувялювані можливості щодо науки саме завдяки своїй конвергентності. NBIC-технології обіцяють перевернути світ у такий спосіб, що всі попередні наукові революції постануть дитячим лепетанням.

Що чекає на науку в цих умовах? Щоб відповісти на це питання, врахуємо, що NBIC-технології — це: по-перше, можливість створення, в тому числі, на сьогодні відсутніх, складних, таких, що само розвиваються, в загальному випадку — живих та інтелектуальних систем з неживої матерії, які можуть використовуватись від промисловості до медицини; по-друге, орієнтованість не стільки на пізнання законів, скільки на цілеспрямоване комплексне вирішення конкретних технологічних завдань; по-третє, позаяк NBIC-технології за потенціалом наближають людину до Творця, що створив світ, їх розвиток передбачає високий розвиток моральності і почуття відповідальності. Це буде вирішенням уже назрілої на сьогодні необхідності приборкання — легкого на антилюдські дії в ім'я вигоди — збагачення та наслідків антилюдського прагматизму.

Мірою розвитку і посилення ролі NBIC-технологій сучасна наука буде трансформуватись у нове уявлення про буття, роз-

глядаючи його як тотальність (що розгортається в собі, але зберігає себе єдність багатоманітності). Насьогодні ця ідея вже наявна, і не лише як ідея, але й у формі метафізики тотальності (МТ), що розробляється упродовж останнього двадцятиріччя. Важливим принципом метафізики тотальності є твердження, відповідно до якого не тільки будь-яка форма буття присутня в бутті, але й буття присутнє в ній. Загальним завданням МТ є вивчення єдності багатоманітності буття і його трансформацій і метаморфозів (процесів тоталогенеза). Позаяк будь-яка конкретна (онтична) форма буття, яку вивчає людина, несе в собі конкретну інформацію про ті онтології буття, на основі онтизації і морфологізації яких вони з'явилися, застосування МТ до конкретних явищ дозволяє виходити і на онтології буття, які дані явища породили, і в такий спосіб крок за кроком вивчати структуру, динаміку і трансформації буття в його істинній онтико-онтологічній природі, а також невідомі, нині приховані можливості, надто — людські.

У своїй доповіді *д.філос.н. О. І. Бойченко (ЦГО НАН України)* запропонував розглянути співвідношення людини та комп'ютера (комп'ютерних механізмів) в умовах сучасного світу. Як показує практика сьогодення, всі прогнози ХХ сторіччя з цього приводу були занадто оптимістичними (відносно людини), а тому помилковими. Людина не може безперечно і впевнено перемогти в цьому протистоянні за рахунок творчого інтелекту і «несподіваного» мислення. Навіть сучасний «машинний» розум впевнено доводить це. Відповідно, якщо ми й справді є «людьми розумними», варто вже зараз усвідомити всі перспективи свого існування за умов розвиненого «машинного» інтелекту. Тобто оцінити всі нюанси конкурентоспроможності людини (відносно машини) на початку III тисячоліття.

Д.філос.н., проф. М. Ю. Савельєва (ЦГО НАН України) виступила з доповіддю «**Вплив процесу глобалізації на сферу науки**». Сучасна епоха відзначена зростаючими темпами процесу глобалізації у всіх сферах життєдіяльності суспільства і зокрема науковій сфері. Одним із наслідків цих процесів є формування техногенної свідомості, що поступово витісняє традиційні форми суспільної свідомості. Оскільки техногенна свідомість являє собою процес зрощування суспільних відносин з електронними технологіями, це неминуче повинно відбитися на становленні наукової та освітньої сфер. Проявляється це, в першу чергу, в породженні суспільних відносин, здатних здійснюватись лише з використанням надвисоких електронних технологій. Останні, зі свого боку, забезпечують не тільки відповідну ефективність дослідного процесу і результатів, а й рівень соціального іміджу суб'єктів науки і освіти. У цьому розумінні техногенна свідомість виявляє і посилює новий вид суперечності між масовою й елітарною науковими та

освітніми сферами, що здійснюється за принципом початкового розмежування знань і навичок.

Д.філос.н., провід. наук. співр. Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України Т. В. Гардашук у доповіді **«Аматорська наука (DIY-science) в сучасному соціальному дискурсі»** зазначила, що упродовж останньої декади в суспільному дискурсі набуло значного поширення поняття «DIY-science» («do it yourself science»), яке в буквальному перекладі означає «наука, яку зроби сам». За його допомоги описують явище, пов'язане із залученням значної кількості людей до наукових досліджень поза професійним (університетським і академічним) середовищем, а також поза лабораторіями та дослідницькими центрами бізнес-корпорацій. DIY-science розглядають як новітній варіант так званої аматорської або «народної» («citizen science») науки, яка має дуже широкий діапазон проявів відповідно до типу досліджень, розмаїття стосунків з професійними вченими і самих дослідницьких процесів, різними впливами на наукову політику та суспільну свідомість тощо, а також має свою передісторію у формі аматорських наукових товариств, громадських об'єднань моніторингу довкілля, що дало початок масовому руху на захист довкілля та забезпечення екологічної безпеки, тощо.

Варто зазначити, що в СРСР «народна наука» постала як альтернатива академічної науки у формі мічурінської агробіології, але справжнім ідеологом «народної агробіології», суть якої полягала з швидкому виведенні нових високоврожайних сортів сільськогосподарських культур методами селекції під впливом чинників навколишнього середовища на противагу генетиці, став Трохим Лисенко. Аматорська, «народна» наука може бути джерелом як цікавих, неординарних наукових ідей, так і псевдонаукових учень, які, у разі підтримки з боку тоталітарних режимів, перетворюються на знаряддя пропаганди, боротьби проти раціонального критичного мислення, цькування вчених, оголошення «буржуазними та ворожими» цілих напрямів досліджень, як це сталося з генетикою. Саме такою була так звана мічурінська народна агробіологія у формі лисенківщини, яку слід кваліфікувати як ганебну сторінку історії науки, як антинаукове й антисуспільне явище.

DIY-science початку XXI ст. є особливим етапом аматорських наукових практик, пов'язаних з розвитком ІТ і мобільних пристроїв, мінітюаризацією пристроїв, здешевленням електроніки та інших експериментальних матеріалів (напр., основ ДНК), спрощенням процесу збору та обробки даних і комунікації, завдяки чому змінюються темпоральні і просторові (географічні) характеристики наукової діяльності.

Потенціал сучасної DIY-science полягає в такому: спрямованість на подолання монополії «великої» (академічної та корпоративної) науки; реалізація принципу свободи досліджень

(freedom of research); вони можуть бути джерелом інноваційних ідей; вони є бажаними для суспільства як можливість реалізації людьми їхніх наукових інтересів поза науковими установами; створюються майданчики для позитивної комунікації та критичних дебатів у сфері наук про життя та їхніх наслідків, завдяки чому створюються умови для ефективнішого суспільного діалогу та реалізація громадського запиту на реальну участь у дослідженнях та інноваційних процесах.

Особливим сегментом DIY-science є «аматорська біологія» (DIY-Bio), яку формують еклектичні спільноти, об'єднані ідеєю подолати монополію «великої» академічної науки, що експериментують з «живим матеріалом» і діють на основі відкритих баз даних і протоколів. До DIY-Bio входять як люди з відповідною фаховою підготовкою і досвідом, так і без спеціальної біологічної освіти (біо-ентузіасти і біо-кустари). DIY-Bio нерідко розглядають як «небажаний» аспект аматорської науки (citizen science) з міркувань безпеки: біо-помилки (bioerrors); біо-злочинність (biocrime); біо-тероризм (bio-terrorism).

Діяльність DIY-Bio породжує низку правових та етичних питань, розв'язати які частково намагаються шляхом створення Кодексу діяльності у цій сфері, відомого як **DIY-bio code** (code of ethics for the emerging do-it-yourself biology movement).

Незважаючи на певні спроби філософського осмислення новітніх тенденцій у науці та науковій діяльності, зокрема в аматорській біології, а також докладання зусиль до регулювання цих форм діяльності на практиці, породжені ними питання залишаються відкритими. Сьогодні філософська антропологія, філософія науки та техніки, біоетика впритул підійшли до необхідності розв'язання питань нового, значно вищого рівня складності.

Д.філос.н., провід. наук. співр. Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України О. Гомілко (доповідь «**Публічність науковця**»), наголосила, що публічність можна розглядати як особливу характеристику покликання науковця. Під публічністю йдеться про актуалізацію завдяки різного роду діям та активності соціального характеру знань. Посилення публічності науковця означає вирізнення тенденції рефлексивної політизації знань. Основною сферою імплементації останньої стає захист сфери індивідуальної свободи. На відміну від поняття публічний інтелектуал, котре фіксує інтелектуальну участь у громадському дискурсі суспільства на додаток до академічної кар'єри, поняття публічності науковця виявляє трансдисциплінарний характер соціального сегменту знань. Сучасна епоха демонструє ознаки ослаблення домінуючого статусу промислового виробництва на підставі посилення соціальної ролі знань. Принциповим питанням публічності науковця стає раціональна життєва поведінка на основі ідеї професійного покликання у

сенсі М. Вебера як 1) «раціональна праця» (посилення зони компетентності); 2) що має корисність (відповідає запитам реальної практики); 3) є моральною (зорієнтована на ідею блага). Публічність науковця апелює до поняття доброчесного.

К.філос.н., доц. Т. Д. Суходуб (ЦГО НАН України) («Лев Шестов і європейська традиція») звернула увагу на проблему етосу вченого, яку варто розглядати і як дослідницьку і як практичну — пов'язану з завданням гуманітарно-експертного аналізу соціокультурних перспектив розвитку людства. Етос вченого не є підпорядкування певним зовнішнім чином запропонованим правилам, а становить відповідальне особистісне самовизначення вченого, діяльність у межах професійного «кодексу честі». У цьому плані показова діяльність Л. І. Шестова. Його особистісна позиція, філософія, спосіб життя, форма спілкування в літературно-філософських колах, як дореволюційній Росії, так і Європи, стали тим фундаментом, який сприяв зближенню культур, філософій, особистостей, налагодженню безпосередніх діалогів між визначними мислителями історично непростого часу (епохи між двома світовими війнами). Шестов одним з перших філософів-емігрантів прокладав дорогу російській філософській думці в духовно-інтелектуальне життя французького суспільства: він викладав в Інституті слов'янознавства при Сорбонні (1922—1936 pp.); читав лекції про Федора Достоєвського і Сьорена К'єркегора на французькому радіо (1937—1938 pp.); публікувався в наукових журналах: «Revue philosophique», «Nouvelle Revue Française», «Mercure de France», «Neue Rundschau» та ін. Філософ листувався з видатними європейськими інтелектуалами того часу, такими як Ж. Батай, А. Бергсон, М. Бубер, Е. Гуссерль, Е. Жильсон, М. Хайдеггер. Він спілкувався з Ш. дю Босом, Ж. де Готьє, А. Жидом, О. Лакомба, Г. Манном, Г. Марселем, Ж. Марітеном. З багатьма європейськими мислителями просте знайомство переростало в товариські відносини. Показова в цьому сенсі дружба Л. Шестова і Е. Гуссерля. Філософи розходилися в шляхах філософствування (релігійний екзистенціалізм і феноменологія), проте зближувало їх усвідомлення необхідності перегляду принципів трансцендентальної класичної філософії, визнання меж філософського раціоналізму, розуміння нездатності цього типу «універсалізму» подолати ірраціональність людської самосвідомості. Тільки Гуссерль спирався на інтуїцію, розробляв в опозицію до культури філософського «модерну» ейдетичну феноменологію, метод феноменологічної редукції, що відкрило, безумовно, нові можливості розвитку філософії у XX ст. Шестов же по-своєму долав ту ж уніфікацію, здійснювану нібито «загальним» розумом, перш за все звертаючи увагу на сферу культури.

У доповіді *к.філос.н. І. Т. Паська та к.філос.н. З. Пасько (ЦГО НАН України) «Про актуальність просвітницької місії*

філософії» було підкреслено, що історично конкретна освітня традиція — єдина можливість безпосереднього сприйняття спільного досвіду, що містить у собі картину історичного шляху людини і суспільства. Просвітницька місія філософії полягає у необхідності повсякчас переосмислювати цей духовний досвід. Це процес часто видається дуже болісним, бо саме через суперечки відносно сутності освіти постає усвідомлення спільнотою свого цивілізаційного вибору. Адже якщо науковий компонент систем освіти, що належать різним культурним традиціям, передбачає певну змістовну єдність, суголосність у розумінні світу, то не можна пройти повз те, що для культурної різноманітності свідомостей світ — це також світ всередині певної релігії. Але залучення через освіту до будь-якої візії світу все одно спирається на довіру до слова вчителя, до тієї культурно-світоглядної орієнтації, яку репрезентує певна система освіти. Якщо будь-яка обмеженість мислення, як то теологічна чи вузькоконфесійна, зустрічається з такою ж світоглядною затятістю з боку наукового розуміння, суперечка освітня традицій триває.

У засіданні Круглого столу також взяли участь Андрос Є. І., к.філос.н., провідн. наук. співробітник (*Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України*) «Філософсько-антропологічна освіта сучасного науковця»; Ковadlo Г. П., к.філос.н., заступник директора *Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України*) «Особливості понять «знання» та «інформація» в сучасному інформаційному суспільстві»; Білий О., д.філос.н., проф. (*Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України*) «Вчений і влада»; Кривець Є.В. к.філос.н., доц. (*Центр гуманітарної освіти НАН України*) «Цінності як чинник формування філософсько-методологічної культури науковця»; Ягодзинський С.М., д.філос.н. (*Гуманітарний інститут НАУ м. Київ*) «Наука та якість інформаційного процесу»; Гірник А. М. к.філос.н., проф. (*Національний університет «Києво-Могилянська Академія»*) «Життєва філософія як підґрунтя життєстійкості»; Багинський В., к.філос.н., ст. наук. співробітник (*Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України*) «Интеллектуальная свобода и ангажированность (Опыт чтения и понимания Сартра)»; Шалашенко Г. І., к.філос.н., ст. наук. співробітник (*Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України*) «Сучасна наука в пошуках формули свого ціннісного статусу: концептуалізація і розуміння»; Трубенко А. І. к.філос.н, доц. (*Центр гуманітарної освіти НАН України*) «Роль історії філософії у формуванні філософської культури науковця»; Драпогуз В. П., к.філос.н. (*Центр гуманітарної освіти НАН України*) «Екстраполяція наукових знань в навчальному процесі»; Середюк Н. Г., к.філос.н, ст. наук. співробітник (*Центр гуманітарної освіти НАН України*) «Етика науковця: проблеми формування»; Овчаренко В. В. н.с. (*Центр*

гуманітарної освіти НАН України) «Досвід організації науково-методичної роботи (відродження методу Бьєн Чуена)»; Бороздих Н. В., аспірант (*Київський Національний університет будівництва і архітектури*) «Проблеми підвищення престижу фундаментальної науки»; Живаго О. В. канд. іст. наук (*Київський Національний університет будівництва і архітектури*) «Теоретичні проблеми популяризації науки»; аспіранти ЦГО НАН України М. Арсентьев та О. Устенко виклали свої ідеї у доповідях «Філософія як навчання свободі і критичному мисленню» та «Роль ідеалу в спонуканні до руху суцям своєї реальності» відповідно.

Юрій Іщенко

доктор філософських наук, завідувач відділом
«Наукові і освітянські методології та практики»
Центру гуманітарної освіти НАН України
23.12.16